

Käännös- ja tekstuaalitieteiden risteyksessä
Raportti konferenssista Trextuality – Interdisciplinary Approaches to
Translated and Multilingual Texts 7.–9.9.2023

Anne Turkia
Turun yliopisto & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

<https://doi.org/10.61200/mikael.144935>

Abstract

The Finnish Literature Society and the University of Turku organized an international conference in Turku in September 2023, aimed at scholars with an interest in translation, transmission, and textual scholarship. Translation studies and textual scholarship share many research interests, such as the processes involved in creating translations, the production of multilingual texts, and the networks related to translation. These themes were well-represented throughout the conference, with the most prevalent topics among the presenters including archival research, materiality, and genetic criticism. Articles based on the presentations are currently being collected for an edited volume.

Keywords: Trextuality, translation studies, textuality
Avainsanat: Trekstuaalisuus, käännöstiede, tekstuaalitiede

1 Johdanto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Turun yliopisto järjestivät syyskuussa 2023 kolmi-päiväisen konferenssin osana Koneen säätiön rahoittamaa hanketta Kääntämisen jäljet arkistoissa (SKS 2021–2025). Konferenssin teema oli trekstuaalisuus (Trextuality), joka tarkoittaa Ivaskan ym. (2020: 125) mukaan käännöstieteen (Translation Studies) ja tekstuaalitieteiden (Textuality) näkökulmien yhdistämistä. Tekstuaalitieteet tutkivat erilaisten tekstien transkriptiota, editointia, selittämistä ja kommentointia (Hallamaa ym. 2010; Van Hulle 2019: 19–30; Kööpenhaminan yliopisto s.d.).

Kirjoituskutsussa (Trextuality 2023) perusteltiin trekstuaalisuus-teemaa sillä, että käännöstieteessä ja tekstuaalitieteissä käsitellään usein samankaltaisia ilmiöitä, minkä vuoksi tieteenaloilla on paljon annettavaa toisilleen. Esitelmiä toivottiin tekstien ja niiden syntyprosessien monikielisyyteen, viestin välittämiseen ja kääntämiseen liittyvistä sekä arkistoaineistoja hyödyntävistä tutkimuksista. Konferenssissa kuultiin kolme plenaariesitelmää ja 52 sektioesitelmää, joiden lisäksi kolmessa paneelissa esiintyi yhdeksän muuta

Marja Kivilehto, Laura Ivaska, Olli Lautenbacher, Minna Ruokonen & Lena Segler-Heikkilä (toim.) 2024
Mikael

Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti 17:2, s. 317–321

Finsk tidskrift för översättnings- och tolkningsforskning 17:2, s. 317–321

Finnish Journal of Translation and Interpreting Studies 17:2, p. 317–321

tutkijaa. Esitelmissä toistui useita osin päällekkäisiä näkökulmia, jotka tässä raportissa olen rajannut neljään. Aloitan kirjallisuuden kääntäjien näkymättömillä yhteisöillä, jatkan monikielisten tekstien syntyprosesseihin ja sitten materiaalisuuteen ja päätän kuvauksen kustantajien arkistoihin.

2 Jälkiä kääntäjän yhteisöistä

Konferenssi alkoi Outi Paloposken (Turun yliopisto) plenaariesitelmällä, jossa hän kertoi tutkimuksestaan Kansallisarkiston säilyttämästä WSOY:n kääntäjien kirjeenvaihdosta vuosina 1888–1944. Kirjeenvaihdosta paljastui käännostapahtuman näkymättömiä puolia, joista Paloposki toi esiin neuvottelut, kielelliset valinnat, kääntäjää ympäröivät verkostot, erilaisten toimijoiden roolit ja pyrkimykset julkaista käännöksiä.

Verkostoista olivat kiinnostuneet monet konferenssissa esitelmöineet tutkijat, kuten Giada Brighi, joka oli havainnut Selma Lagerlöfin kirjeenvaihdosta, että saksantaja etsi aktiivisesti Lagerlöfin teoksille saksankielistä kustantamoita. Arkistoaineistot ovatkin ikkuna menneiden julkaisuvallan käyttäjien ja muiden käännösalan toimijoiden arkeen, ja niiden kautta on mahdollista saada selville tietoa sellaisistakin toimijoista, joita ei välttämättä muuten tuoda esille. Tällaisia toimijoita voi olla monenlaisia, ja yksi esimerkki tästä ovat kääntäjän ja kirjailijan läheiset naiset, joiden rooli korostui Joanna Sobeston ja Heidi Grönstrandin esitelmissä. Sobesto oli huomannut arkistoista Puolassa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa toimineen kääntäjä Paweł Hulka-Laskowskin vaimon ja tyttärien osallisuuden Hulka-Laskowskin käännöksissä ja Grönstrand Mia Bernerin kädenjäljen Pentti Saarikosken kaksikielisen runokokoelman käsikirjoituksessa.

Arkistot auttavat näin ymmärtämään niiden toimijoiden verkostoja, jotka ympäröivät monikielisten tekstien ja käännösten luomistyötä.

3 Monikieliset kirjoitusprosessit

Käännösten ja monikielisten tekstien syntyprosessit ovat keskeisiä sekä käänntieteessä että geneettisessä kritiikissä, jota moni konferenssin esitelmä edusti. Dirk Weissmann (Toulouse-Jean Jaurès -yliopisto) puhui plenaariesitelmässään näennäisen yksikielisten teosten luomisvaiheiden monikielisydestä ja kieli-identiteetin symbolisista merkityksistä. Weissmannin mukaan esimerkiksi Paul Celanin oli mahdollista muilla kielillä kirjoittaessaan käsitellä myös sellaisia aiheita, jotka eivät saksaksi olisi olleet hyväksyttäviä.

Monikielisuuden tutkimus ja käänntiede tuovat siis oleellisia näkökulmia geneettisen kritiikin tutkijoille, ja tämä kävi ilmi useista konferenssin esitelmistä. Nostan näistä esiin geneettisen kritiikin tutkimuslaitos ITEMin (Institut des textes et des manuscrits modernes) järjestämän paneelin, jossa Anne-Laure Regade, Chiara Montini ja Pascale Sardin esittelivät tutkimusta naisten monikielisestä kirjoittamisesta ja kääntämisestä. He olivat löytäneet arkistoista lisätietoja useilla kielillä toimineista naisista ja heidän osin sivuutetusta vaikutusvallastaan.

4 Merkintöjä, muotoja ja työympäristöjä

Sivuun jää helposti myös materiaalisuus, jossa kiinnitetään huomiota aineistojen ja luomisprosessien aineellisiin ominaisuuksiin, kuten kuvituksiin, merkintöihin, muotoihin ja työympäristöihin. Guyda Armstrongin (Manchesterin yliopisto) plenaariesitelmä havainnollisti, että teosten digitoimisen ansiosta nykytutkijoilla on mahdollisuus tutustua teksteihin hyvin yksityiskohtaisesti ja tarkastella käännösten fyysistä olomuotoa.

Materiaalisuudesta tuli esiin kaksi muutakin näkökulmaa. Näistä ensimmäinen on äänen ja tekstin muodon merkitys käännöksissä, joka nousi keskiöön Till Dembeckin, Juliette Taylor-Battyn, ja Adrian Wannerin paneelikeskustelussa monitieteisen tutkimuksen monikielisydestä sekä Karen Bennetin esitelmässä modernistikääntäjistä. Toiseen taas kuuluvat kääntäjän työympäristö ja työvälineet, kuten käännösmuisti ja tekoäly, joista Riku Haapaniemi puhui esitelmässään. Kääntäjää ympäröivä todellisuus ei välttämättä näy lopputuoksissa, mutta työympäristöihin tutustuminen auttaa ymmärtämään, miten käännöksiä tuotetaan.

Työympäristöt, joihin nykytutkija voi tutustua, eivät rajoitu nykypäivään. Tästä esimerkkejä antoivat Rozanne Versendaal, Anton Bruder ja Natalia Petrovskaia paneelissa keskiajan ja renessanssin monikielisistä yhteisöistä ja maailmankuvien osuudesta tekstien painamisessa ja levityksessä.

5 Kaanonin portinvartijat

Kuten osiossa 2 kävi ilmi, kaikkien käännösten levitykseen osallistuvien toimijoiden nimiä ei välttämättä ole painettu julkaistuihin teoksiin. Valta julkaista ja levittää tekstejä keskittyy kustantamoihin, joiden arkistot tuovatkin arvokasta tietoa niiden tekemistä päätöksistä ja näiden päätösten suhteesta ympäröivään yhteiskuntaan. Tästä kiinnostava esimerkki on Tatsiana Haidenin tutkimus itävaltalaisen kustantamon vaiheista kolmannen valtakunnan aikana. Kustantajien ja kääntäjien kirjeenvaihdon avulla Haiden sai selville, miten ympäröivä ideologia näkyi paitsi julkaistaviksi valittuina käännöksinä, myös kustantamolle työskentelevien kääntäjien vaihtumisena.

Kaikki vaikutusvalta ei kuitenkaan liity valtakunnan politiikkaan, vaan kustantajat ottavat kantaa myös tekstien esteettisiin puoliin. Daniele Monticelli toi esiin Viron kirjallisuuspiireissä legendaksi nousseen kustannustoimittajan, jonka punakynän merkinnät käännöskäsikirjoituksissa ohjasivat useiden käännösten muotoa ja sisältöä. Käsikirjoituksiin onkin tallentunut erilaisten toimijoiden päätöksentekoa, ja näiden työn jälkien tutkiminen auttaa ymmärtämään lopputuotteen tekijyyden jakautumista. Tutkittavaa kustantajien arkistoissa onkin runsaasti, ja Suomessa Outi Paloposken hyödyntämä WSOY:n arkisto on tästä yksi esimerkki.

6 Lopuksi

Konferenssin esitelmät havainnollistavat tekstuaalitieteiden ja käännöstieteen näkökulmien yhdistämisen antia. Tekstuaalitieteiden aineistot ja menetelmät luovat lisää mahdollisuuksia tutkia kääntämistä ja käännöstieteen käsitteet auttavat näkemään tekstuaalitieteissä keskeiset aineistot uudessa valossa.

Trekstuaalisuuden innoittaman tutkimuksen runsaudesta pääsee jo pian nauttimaan lisää, sillä esitelmiin pohjautuvia artikkeleita kootaan englanninkieliseen kirjaan. Sen avulla on mahdollista syventyä useaan tässä raportissa mainittuun ja moneen muuhun konferenssissa esiteltyyn tutkimukseen. Vuoden 2025 syyskuussa konferenssi saa myös jatkoa, kun Galwayn yliopisto järjestää toisen trekstuaalisuus-konferenssin, *Trextuality 2. Material Turns in Translation: Hybridity, Media and Circulation*.

Trekstuaalisuus on tullut jäädäkseen, sillä käännös- ja tekstuaalitieteiden risteys on luonteva näkökulma tarkastella mitä moninaisimpia aineistoja ja niiden kautta eri aikojen käännöstoimintaa. Tekstuaalitieteiden aineistot vaihtelevat digitoiduista esimoderneista käsikirjoituksista kirjastoissa ja arkistolaitoksissa säilytettäviin erilaisiin kirjoituksiin ja kaikkien saatavilla oleviin internet-arkistoihin. Konferenssissa esitellyissä tutkimuksissa oli hyödynnetty myös monenlaisia käännöstieteessä jo aiemmin runsaasti käytettyjä aineistoja, kuten julkaistuja kirjoja ja tutkijan tekemiä haastatteluita, mutta arkistoaineistot tarjoavat mahdollisuuden täydentää näidenkin lähteiden tietoja. Arkistojen kautta voi perehtyä julkaisemattomaan historiaan ja toimintaan sekä tilanteisiin, joissa tutkija ei itse ole osallisena.

Yhdistelemällä tekstuaali- ja käännöstieteiden menetelmiä, aineistoja ja näkökulmia voidaankin konferenssin esimerkkien perustella rakentaa yhä eheämpää käsitystä sekä kääntämisen historiasta että monikielisuuden ja kääntämisen merkityksestä tekstien synty-, levitys- ja kanonisointiprosesseissa.

Lähdeluettelo

Hallamaa, Olli, Tuomas Heikkilä, Hanna Karhu, Sakari Katajamäki, Ossi Kokko & Veijo Pulkkinen 2010. *Tekstuaalitieteiden sanasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Van Hulle, Dirk 2019. Textual Scholarship. Teoksessa: Simon Eliot & Jonathan Rose (toim.) *Companion to the History of the Book*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., 19–30.

Ivaska, Laura, Sakari Katajamäki, Tiina Holopainen, Hanna Karhu, Lauri A. Niskanen & Outi Paloposki 2020. Trekstuaaliset tilat: käännöstieteen ja tekstuaalitieteiden rajavyöhykkeellä. *MikaEL* 13: 124–137. <https://doi.org/10.61200/mikael.129325>

Kööpenhaminan yliopisto s.d. What is textual scholarship? Saatavissa: <https://nors.ku.dk/english/research/textual-scholarship/about/> [viitattu 8.4.2024].

Trextuality 2023. Kirjoituskutsu. Saatavissa: <https://www.finlit.fi/tutkimus/menneet-tutkimustapahtumat-tutkimus/> [viitattu 8.4.2024].

Kirjoittaja

Anne Turkia tekee väitöskirjaa Turun yliopistolla runojen epäsuorasta suomentamisesta, suomennosten muokkaamisesta ja runoilijasuomentajien verkostoista 1950-luvun alun Suomessa. Hän on mukana Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kääntämisen jäljet arkistossa -hankkeessa 12.3.–12.10.2024.

Sähköposti: [anntur\(at\)utu.fi](mailto:anntur(at)utu.fi)